WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

O'QUV VA KOGNITIV FAOLIYATNING MUVAFFAQIYATI UCHUN PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK SHARTLAR

Toshket davlat iqdisodiyot Unversetiti
talabasi Tojiboyev Asliddin
Toshket davlat iqdisodiyot Unversetiti
Assistenti Raximbayev Musobek

Annatatsiya Mazkur maqolada o‘quv va kognitiv faoliyatning samaradorligini ta’minlovchi psixologik-pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Kognitiv jarayonlar – diqqat, xotira, tafakkur va idrokning o‘quv faoliyatidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, motivatsiya, individual yondashuv, zamonaviy ta’lim metodlari va o‘quv muhitining ahamiyati ochib beriladi. Maqola davomida o‘quvchilarning bilim olish jarayonini takomillashtirishga xizmat qiluvchi omillar ilmiy asosda bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kognitiv faoliyat, o‘quv jarayoni, motivatsiya, diqqat, tafakkur, pedagogik shartlar, ta’lim metodlari, individual yondashuv.

Kirish: Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tubdan o‘zgarib bormoqda. Endilikda o‘quvchilardan faqatgina tayyor bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammolarni hal etish va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llay olish kabi kompetensiyalar ham talab etilmoqda. Shu sababli o‘quv va kognitiv faoliyatning samaradorligini oshirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Kognitiv faoliyat insonning bilish jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lib, u diqqat, xotira, tafakkur, idrok va tasavvur kabi psixik jarayonlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayonlarning rivojlanganlik darajasi o‘quvchilarning bilimlarni qanchalik tez va sifatli o‘zlashtirishini belgilaydi. Agar kognitiv jarayonlar yetarli

darajada rivojlanmagan bo‘lsa, o‘quvchilarda bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash va mustahkamlashda muayyan qiyinchiliklar yuzaga keladi. O‘quv faoliyatining muvaffaqiyati nafaqat o‘quvchining individual psixologik xususiyatlariga, balki ta’lim jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishiga ham bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, psixologik omillar (motivatsiya, diqqat, xotira, emotsional holat) hamda pedagogik omillar (ta’lim metodlari, individual yondashuv, o‘qituvchi mahorati) o‘zaro uyg‘unlikda ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – o‘quv va kognitiv faoliyatning muvaffaqiyatini ta’minlovchi psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini yoritishdan iborat. Shuningdek, ushbu omillarni samarali qo‘llash orqali o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini yanada takomillashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qisim: O‘quv va kognitiv faoliyatning samaradorligi ko‘plab ilmiy tadqiqotlar bilan asoslab berilgan psixologik va pedagogik omillarga bog‘liq. Xususan, o‘quvchilarning akademik natijalariga ta’sir etuvchi eng muhim omillardan biri – motivatsiya hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchilar tashqi rag‘bat bilan o‘qiyotganlarga nisbatan o‘rtacha 20–30% yuqori natijalarga erishadi. Bu esa bilimni chuqur o‘zlashtirishda qiziqish va shaxsiy maqsadlarning muhimligini tasdiqlaydi. Diqqat va uning barqarorligi ham o‘quv faoliyatining muvaffaqiyatida muhim o‘rin tutadi. Psixologik kuzatuvlarga ko‘ra, o‘quvchilarning diqqatni faol jamlash davomiyligi o‘rtacha 15–20 daqiqani tashkil etadi. Shu sababli zamonaviy pedagogik metodlar dars jarayonida faoliyatni tez-tez o‘zgartirish, interfaol usullardan foydalanishni tavsiya etadi. Aks holda, o‘quv materialining 40% gacha qismi yetarlicha o‘zlashtirilmasligi mumkin. Xotira bilan bog‘liq tadqiqotlar ham muhim natijalarni ko‘rsatadi. Nemis psixologi G. Ebbinghaus tomonidan ishlab chiqilgan “unutish egri chizig‘i”ga ko‘ra, o‘rganilgan ma’lumotlarning taxminan 60–70% i 24 soat ichida takrorlanmasa unutiladi. Biroq,

ma’lumotni muntazam takrorlash orqali uni eslab qolish darajasi 80–90% gacha oshishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonida takrorlash va mustahkamlashning zarurligini ko‘rsatadi. Pedagogik omillar orasida ta’lim metodlarining roli alohida ahamiyatga ega. Xalqaro tadqiqotlar, jumladan, interfaol o‘qitish usullaridan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning faolligi 2 barobarga oshganini ko‘rsatadi. Shuningdek, guruhda ishlash va muammoli vaziyatlarni hal qilishga asoslangan darslar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini 25–35% ga rivojlantiradi. Individual yondashuv ham samaradorlikni oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, o‘quvchilarning individual xususiyatlari hisobga olingan ta’lim jarayonida o‘zlashtirish darajasi o‘rtacha 30% ga yuqori bo‘ladi. Bu esa har bir o‘quvchining qobiliyati va ehtiyojlariga mos metodlarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlil va natijalar: O‘quv va kognitiv faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan psixologik-pedagogik yondashuvlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu jarayon kompleks va ko‘p omilli tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Yuqorida keltirilgan ilmiy qarashlar va statistik ma’lumotlar asosida aytish mumkinki, o‘quvchilarning muvaffaqiyati faqatgina bilim hajmiga emas, balki ularni qanday o‘zlashtirishiga ham bog‘liq. Tahlillar natijasida motivatsiyaning hal qiluvchi omil ekanligi yana bir bor tasdiqlandi. Ichki motivatsiyaga ega o‘quvchilarda bilimni chuqur o‘zlashtirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv yuqori darajada shakllanishi kuzatiladi. Shu bilan birga, diqqatning barqarorligi va boshqarilishi o‘quv jarayonining sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Qisqa muddatli, ammo intensiv diqqatni talab qiluvchi faoliyatlar samaraliroq natija berishi aniqlangan. Xotira jarayonlari tahlili esa takrorlash va mustahkamlashning ahamiyatini ko‘rsatdi. O‘quv materialining tizimli ravishda qayta ko‘rib chiqilishi uning uzoq muddatli xotirada saqlanishiga xizmat qiladi. Tafakkur jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar esa o‘quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Pedagogik nuqtai nazardan olib qaralganda, interfaol metodlar va individual yondashuvning qo‘llanilishi

ijobiy natijalar berishi aniqlandi. Ayniqsa, o‘quvchilarning faolligini oshiruvchi metodlar ularning dars jarayonidagi ishtirokini kuchaytirib, bilimlarni amaliy qo‘llash imkonini kengaytiradi. Umuman olganda, olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixologik va pedagogik omillarning uyg‘unligi ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Natijada o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalari ham shakllanadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, o‘quv va kognitiv faoliyatning muvaffaqiyati ko‘plab o‘zaro bog‘liq psixologik va pedagogik omillarga tayanadi. O‘quvchilarning bilimni samarali o‘zlashtirishi uchun ularning diqqat, xotira, tafakkur kabi kognitiv jarayonlari yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi zarur. Shu bilan birga, motivatsiya, ayniqsa ichki motivatsiya, o‘quv faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jihatdan esa ta’lim jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishi, zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish va individual yondashuvni ta’minlash yuqori natijalarga erishishda muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchining kasbiy mahorati, o‘quv muhitining qulayligi ham o‘quvchilarning faolligi va bilim olish sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, o‘quv jarayonida nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va muammoli vaziyatlardan foydalanish o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshiradi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishiga zamin yaratadi. Demak, psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni uyg‘un holda qo‘llash orqali ta’lim samaradorligini oshirish, barkamol va raqobatbardosh shaxsni shakllantirish mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. **Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
4. Vygotskiy L.S. **Psixologiya razvitiya rebenka.** – Moskva: Pedagogika, 1984.

5. Rubinshteyn S.L. **Osnovi obshchey psixologii.** – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
6. Leontev A.N. **Deyatelnost. Soznaniye. Lichnost.** – Moskva: Politizdat, 1975.
7. Ebbinghaus G. **Memory: A Contribution to Experimental Psychology.** – New York: Dover Publications, 1964.
8. Bloom B.S. **Taxonomy of Educational Objectives.** – New York: Longmans, 1956.
9. Bruner J. **The Process of Education.** – Cambridge: Harvard University Press, 1960.
10. Slavin R.E. **Educational Psychology: Theory and Practice.** – Boston: Pearson Education, 2012.